

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. дпн Нели Стоянова Иванова – СУ „Св. Кл. Охридски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 1. Педагогически науки

професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...

докторска програма *Методика на обучението по български език и литература*

Автор: *Ралица Живкова Колева*

Тема: „КОМИКСЪТ И ЛИТЕРАТУРНОТО ОБУЧЕНИЕ НА БИЛИНГВАЛНИ УЧЕНИЦИ В 4. КЛАС“

Научен ръководител: *проф. дпн Маргарита Тодорова Терзиева*

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РД-21-634 от 19.03. 2024 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „КОМИКСЪТ И ЛИТЕРАТУРНОТО ОБУЧЕНИЕ НА БИЛИНГВАЛНИ УЧЕНИЦИ В 4. КЛАС“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. *Педагогика на обучението по...*, докторска програма *Методика на обучението по български език и литература*. Автор на дисертационния труд е *Ралица Живкова Колева* – докторант в задочна форма на обучение към катедра Начална училищна педагогика с научен ръководител *проф. дпн Маргарита Тодорова Терзиева* от ПУ „П. Хилендарски“.

Представеният от Ралица Колева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;

- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за съответствие с националните минимални изисквания за придобиване на образователна и научна степен доктор в област 1. Педагогически науки по професионално направление 1.3 Педагогика на обучението по...

Докторантът е приложил 13 броя публикации (студии, статии и доклади в сборници от конференции и др. научни форуми).

2. Кратки биографични данни за докторанта

Ралица Колева е родена през 1976 г. Завършила средно образование в гр. Хасково в гимназия с усилено изучаване на чужди езици „Л. Каравелов“. Завършила Българска филология в ПУ „П. Хилендарски“. Магистър по Българска филология, по Езиково и литературно развитие в предучилищна и начална училищна възраст и по Приложна психология. Тя е с богат педагогически опит. Работила в няколко училища в различни населени места – като начален учител и учител по български език и литература (ОУ „П. Р. Славейков“ - гр. Кричим, ООУ „Св. Иван Рилски“ – Хисаря, ОУ „П. Славейков“ – Пловдив). В момента – заместник-директор по учебната дейност в ОУ „П. Славейков“ – Пловдив. Носител на множество грамоти и награди, между които е и призът „Учител на годината“ на XXII Национален конкурс на Синдиката на българските учители.

От 1.03. 2019 г. Ралица Колева е зачислена като докторант в задочна форма на обучение със Заповед № Р33-846 от 14.02.2019 г. към катедра Начална училищна педагогика на Педагогическия факултет на ПУ „П. Хилендарски“ в докторска програма „Методика на обучението по български език и литература. Отчислена е с право на защита със Заповед № РД-21-563 от 16.03.2023 г. от Ректора на ПУ „П. Хилендарски“. Темата на дисертационния труд на Р. Колева „Комиксът и литературното обучение на билингвални ученици в 4. клас“ е утвърдена от ФС на Педагогическия факултет на ПУ „П. Хилендарски“, протокол №5 от 05.02.2019 г.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Изследваният от автора на дисертацията проблем е изключително актуален в условията на образование в съвременното общество. Изборът му като тема на дисертационното изследване е удачен и съобразен със спецификата на обучението по български език и литература в условията на билингвизъм. Актуалността на проблема за обучението на ученици билингви в мултикултурна среда е убедително обоснована от автора.

3. Познаване на проблема

Р. Колева познава много добре проблема и интерпретира коректно и задълбочено проучените от нея теоретични източници, посветени на интерпретацията му.

4. Методика на изследването

Избраната от Р. Колева методика на изследването позволява осъществяването на поставените цели и задачи на експерименталното изследване. Избраният диагностичен и методически инструментариум е предпоставка за постигане на целите и задачите на дисертационното изследване.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията се отличава с ясна добре обмислена структура и се състои от въведение в изследването, три глави, изводи, приноси, библиография и приложения. Дисертационният труд е в обем от 211 страници, от които 181 страници основен текст, 10 страници библиография (включваща общо 137 източника, в това число 97 на кирилица, 16 на латиница и 24 интернет ресурса) и 20 страници приложения.

Във *въведението* на дисертационния си труд Р. Колева обосновава актуалността на проблема, изяснява коректно целта, задачите, обекта, предмета на изследването, като извежда две работни хипотези. Представя методите и мястото на провеждане на изследването - ОБУ „Пенчо Славейков“ – гр. Пловдив.

Своеобразието на комикса като специфичен вид синкретично изкуство и историята на възникването и развитието му са изяснени задълбочено в *първа глава* - на основата на много добро познаване и коректна интерпретация на широкия кръг проучена от автора литература по проблема. Уменията на Р. Колева да анализира, да класифицира, да обобщава и да систематизира проучените факти ѝ позволяват да представи цялостна картина за проявленията и представителите на този специфичен жанр. Изяснена е връзката на комикса с литературата за деца и като нейно своеобразно проявление. Комиксът е представен и като жанр в киното като вид изкуство, като се подчертават ролята и мястото на кинопедагогиката и кинодидактиката в съвременното образование. На основата на задълбочена интерпретация на различни схващания е обоснован образователният потенциал на комикса в начална училищна възраст и мястото му в литературното обучение по принцип и в условия на билингвизъм.

Методологията на изследването е представена аргументирано във *втора глава* на дисертацията. Представени и обосновани са използваните от автора теоретични и емпирични методи на изследване. Уточнена е извадката за провеждането на педагогически експеримент

със 70 ученици от 4. клас от ОБУ „Пенчо Славейков“ – гр. Пловдив, разпределени в контролни и експериментални групи. Изяснено е съдържанието на отделните етапи на провеждане на експеримента: предварително-диагностичен, констатиращ, формиращ и контролен. Уточнени са критериите и показателите за оценяване на постигнатите резултати. Посочено е и проведеното анкетно проучване с 26 начални учители от ОБУ „Пенчо Славейков“ – гр. Пловдив. Уточнени са използваните математико-статистически методи за обработка на получените резултати. Изяснено е какъв диагностичен инструментариум е използван за целите на изследването – *анкета* (с учители, свързана с нагласите за работа с комикс в уроците по литература, анкета с ученици от 4. клас - за проверка готовността им за работа с комикс в уроците по литература), *тест* (за установяване входното равнище в началото на 4. клас и за изходяща диагностика в края на 4. клас на литературните компетентности и уменията за четене и разбиране на текст).

Обоснован е оригинален авторски **методически модел - комиксът и литературното обучение в условия на билингвизъм**. В него е онагледена връзката на литературното обучение, комикса като жанр и билингвизма. Представена е методиката на работата по време на формиращия експеримент чрез **седем методически алгоритъма с различни нива на сложност**, които са предназначени за използване в уроците по литература. Видовете задачи от отделните алгоритми се отличават с разнообразие и са съобразени с възможностите и потребностите на учениците и с равнището на владение на българския език, за което авторът казва, че: „Нивото на усвояване на официалния език като цяло е твърде незадоволително, тъй като учениците го прилагат единствено когато контактуват с учителите.“ Подробно са представени и аргументирани видовете задачи и свързаните с тях дейности на учениците в отделните алгоритми, които са много добре обвързани помежду си. *Комикс игрите на работните листове*, в които се съдържат различни задачи, степенувани по трудност и варианти за работа с комикси, основана на популярни приказки, са достъпни за учениците. Критериите и показателите за оценяване на получените резултати са внимателно прецизирани. За изпълнение на задачата за *съставянето на комикси по произведения от читанката за 4. клас* на издателство „Просвета“ с автор Румяна Танкова и Виктор Самуилов, са подбрани три произведения, към които на учениците се поставя задача да изработят комикс с предварително подготвени материали от учителя. Това предполага учениците да се ориентират в сюжета на произведението чрез изображенията на героите и да разберат диалога помежду им. Обсъждат се персонажите, техните реплики и се оцветяват картинките в работните листове. Възможностите, които предоставя *комиксът като част от проектно-базираното обучение*, са интерпретирани в контекста на проектната дейност в уроците по литература, изобразително изкуство и

технологии и предприемачество - ролеви, игрови проект с отворен характер на структурата на съвместната дейност. Така се осъществяват непринудено и междупредметни връзки, интегративен подход, като се използват и интерактивни методи. Представени са аргументирано етапите на работа и използваните методи. *Съставянето на комикси по известни фолклорни и авторски приказки* е друг вид задача, осъществена чрез групова и екипна работа. *Съставянето на комикс диалози по зададена ситуация за развитие на речта* е насочено към формирането на комуникативна компетентност. На учениците се задават пет задачи, степенувани по трудност, за съставяне на комикс реплики, предназначени за уроците за формиране на комуникативноречевни компетентности – по една задача веднъж седмично или през седмица, по преценка на учителя. *Играта с комикс карти* в различни варианти - с приказни сюжети, съдейства за осмисляне на логическата последователност в развитието на действието на приказката. *Комикс състезанието* предполага игра в два отбора чрез поредица въпроси в платформата „Kahoot“. Интерактивният модел е апробиран в обучението на експерименталната група. **Предложеният модел за работа с комикс в обучението по литература на деца билингви в 4. клас е с приносен характер и се отличава с прецизност при подбора и приложението на системата от задачи, степенувани по трудност, с разнообразие от методи, похвати и форми на работа, съобразени с възможностите и потребностите на учениците билингви, с адекватно изведени критерии и показатели за оценяване на получените резултати от приложението на методите, похватите и формите на работа в хода на експерименталното изследване.**

В *трета глава* са представени таблично и графично резултатите от проведената експериментална работа по време на различните етапи на изследването. Анализирани са резултатите от анкетното проучване с 26 начални учители и 70 ученици от ОБУ „Пенчо Славейков“ – гр. Пловдив. 85% от анкетиранияте учители са на мнение, че работата с комикс в урока по литература ще бъде най-ефективна при ученици билингви, което потвърждава избора на темата на дисертацията и нейната актуалност, и необходимост от изследване. Анкетното проучване с учениците показва, че 70% от тях имат желание да работят с комикс игри в уроците по литература. На *констатиращия етап от изследването* чрез входяща самостоятелна работа е проверено равнището на формираност на литературните компетентности на двете изследвани групи – експериментална и контролна, всяка от по 35 ученици. Чрез 7 въпроса/задачи към литературен текст се измерват знанията и уменията за намиране на информация в текста, откриване на героите по техните реплики, разпознаване и преразказване на епизод от текста, изразяване на емоционално-оценъчно отношение към героите в произведението, подреждане на епизодите в тяхната последователност, формулиране на преки заключения

и илюстриране на епизоди и картини, и създаване на сюжетни композиции. Чрез математико-статистически методи са изчислени стойностите на получените данни, които показват съотношението на резултатите от самостоятелната работа в експерименталната и контролната групи. Учениците от двете групи притежават почти еднакви способности за работа по задачи към литературен текст. Средният успех от проведената самостоятелна работа е среден 2.80 на експерименталните и среден 2.91 на контролните класове. Знанията на учениците са на едно и също ниво с пренебрежимо малка разлика от 11 стотни, следователно паралелките са подходящи за педагогически експеримент, тъй като са съпоставими по численост (брой ученици) и равнозначни по ниво на успеваемост. Резултатите от *формирация етап на експеримента* са анализирани задълбочено в съответствие със спецификата на работа по отделните 7 алгоритъма, съставлящи експерименталния модел, по уточнените предварително критерии и показатели. Приемам направените от Р. Колева изводи и обобщения на основата на анализа на получените резултати, а именно, че „задачите и упражненията по предложения модел обогатяват когнитивния опит на учениците. Съставянето на комикс подобрява себеизразяването на децата, които слабо владеят българска реч. Нагледността улеснява възприемането и запомнянето на учебния материал, а зрителният образ се явява като силен аргумент за творческа словесна дейност.“ Представени са и резултатите от анализа на данните от *контролното изследване*, осъществено чрез изходящата самостоятелна работа, която съдържа 7 въпроса/задачи към литературен текст, с помощта на които се измерват знанията и уменията по вече установените критерии и показатели. На основата на извършения математико-статистически анализ на изходящата диагностика, според автора се „доказва първата хипотеза, в която се предполага, че ако ученици билингви овладяват литературните произведения чрез разработения технологичен модел за работа с комикси, то ще се постигне по-високо равнище на разбиране при четене и развитие на българската реч в сравнение с резултатите от класическото обучение. Резултатите от теста потвърждават и втората хипотеза, която гласи, че ако учениците билингви използват комикси в обучението по литература, ще се повиши мотивацията им за учене. Учениците от експерименталната група са повишили значително успеха си и няма ученик, който да е отказал да работи по теста в сравнение с входното ниво.“ Статистическата обработка на резултатите от изходящото ниво на учениците от контролната и експерименталната група е осъществена с помощта на t-тест, който се използва за сравнение на средните стойности на две независими групи.

Приемам направените обобщения и *изводи* в резултат на осъщественото експериментално изследване от автора, че **предложеният, обоснован и апробиран модел на работа с комикс в условия на билингвизъм е успешен.**

Изведени са научнотеоретични и научноприложни *приноси* от извършената експериментална работа, които приемам.

Библиографията съдържа 137 източника, от които – 97 на кирилица и 16 – на латиница. Посочени са и 24 интернет сайта, посетени и ползвани от автора по темата на дисертационното изследване.

В рамките на изложението са включени 56 фигури, 23 таблици и 12 диаграми.

Приложенията съдържат материали, необходими за целите на дисертационното изследване и отразяващи етапите на експерименталната работа (анкетни карти, таблици с получените от изследването резултати, конспекти на уроци, фотоси, отразяващи моменти от извършената експериментална работа, материали от платформата Kahoot и пр.)

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приемам изведените от автора научнотеоретични и научноприложни приноси, а именно:

1. В теоретичен план са проучени особеностите на комикса и е разкрит образователният му потенциал като средство за литературно обучение.

2. Изяснени са спецификите на литературното обучение чрез комикси в начален етап и особеностите му в условия на масов билингвизъм.

3. Разработен, апробиран и внедрен е интерактивен модел на обучение за овладяване на литературните компетентности, базиран на работа с комикси.

4. Създадени са образователните ресурси за учители, обучаващи ученици от ромски произход, които повишават ефективността на учебния процес в часовете по литература.

Към посочените от автора приноси на дисертационното изследване бих добавила още:

- Изведени са работещи критерии и показатели за установяване равнището на формираност на литературните компетентности в резултат на приложението на комикса като жанр в обучението на деца билингви;
- Предложените методически идеи се отличават с практическа приложимост и съдействат за литературното развитие на учениците билингви.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Списъкът с публикациите по темата на дисертационното изследване съдържа 13 заглавия (студии и статии, публикувани в списания и в сборници с доклади от конференции, научни форуми и др.), отразяващи работата в различни етапи на изследването през последните

4 години. Представените за целите на процедурата публикации са оригинални авторски произведения, публикувани в списания, сборници с докторантски материали, в сборници със студентски изследвания, сборници от научни форуми, и др, като студии, статии, доклади от научни конференции (национални и с международно участие), и др. Самостоятелни публикации - 12. В съавторство – 1.

Приложената справка за спазване на Националните минимални изисквания за придобиване на образователна и научна степен *доктор* в област 1. Педагогически науки по професионално направление 1.3 Педагогика на обучението по..., показва, че Р. Колева надхвърля тези изисквания.

9. Лично участие на докторанта

Предложеният експериментален модел, аргументиран и апробиран чрез проведеното дисертационно изследване, е изцяло авторски конструкт, дело на докторанта и негова лична заслуга.

10. Автореферат

Авторефератът като съдържание е подготвен в съответствие с изискванията за структурирането му, като отразява адекватно етапите, съдържанието на работата и получените от изследването резултати, представени в дисертацията.

11. Критични забележки и препоръки

Към автора на дисертацията може да се отправят следните бележки и препоръки за прецизиране на изложението:

- Комиксът като жанр не е включен в учебното съдържание според новата, сега действаща учебна програма по български език и литература за 4. клас. Вероятно изследването е планирано за осъществяване преди влизането в сила на новите учебни програми и това обяснява цитирането на очаквани резултати от обучението от предходните учебни програми. Новата учебна програма по БЕЛ за 4. клас е влязла в сила през 2019 г. Би следвало да се уточни от какво е продиктуван изборът на жанр, който не е включен в учебното съдържание по БЕЛ за 4. клас;

- Митът също отпадна от учебното съдържание като жанр според новата учебна програма за 4. клас. В изложението на дисертацията се говори за мита и мястото му в учебното съдържание по БЕЛ и за очаквани резултати от възприемането и осмислянето му;

- На места в изложението в първа глава следват цитат след цитат, като отделните цитати не са добре обвързани логически помежду си;

- Необходимо е да се прецизира използваната терминология на места в изложението. Обучение по четене има само в периода на ограмотяване, след това обучението е по литература и български език. Това е регламентирано и от нормативните документи. (вж. с. 73);

- Терминът е урок, а не час – говорим за уроци по литература, а не за часове по литература. Час е астрономическо понятие, урок – дидактическо.

- Научните и научноприложните приноси е необходимо да се открият по-добре.

12. Лични впечатления

Не познавам лично докторант Ралица Колева. Впечатленията ми за работата ѝ са изградени на основата на предоставените по процедурата материали, които отговарят на всички изисквания на ЗРАСРБ и правилниците за прилагането му. Описаното от нея дисертационно изследване се отличава с добро планиране, с високо качество на осъществяване на изследователската работа и с прецизност в анализа на получените резултати.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Препоръчвам публикуването на резултатите от проведеното изследване и в индексирани и реферирани издания, в самостоятелна монография, защото по този начин ще се предостави възможност на началните учители, работещи в мултикултурна среда, да приложат предложения от Р. Колева интерактивен модел за използване на комикса в обучението на деца билингви.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научноприложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантът *Ралица Живкова Колева притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност по докторска програма Методика на обучението по български език и литература* като демонстрира качества и умения за самостоятелно качествено провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, пос-

тигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на *Ралица Живкова Колева* в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. *Педагогика на обучението по...* докторска програма (*Методика на обучението по български език и литература*).

15.04. 2024 г.

Рецензент: .....

(Проф. дпн Нели Иванова)